

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

**SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCÉSZETTUDOMÁNYI KAR**

Nyelvtudományi Doktori Iskola
Vezető: Prof. Dr. Kenesei István

Magyar Nyelvészeti Doktori Program
Vezető: Dr. Forgács Tamás

SCHIRM ANITA

A DISKURZUSJELÖLŐK FUNKCIÓI:

***a hát, az -e és a vajon* elemek története és jelenkori szinkrón státusa alapján**

Témavezető: Dr. Németh T. Enikő
egyetemi docens

Szeged
2011

1. Bevezetés: a téma bemutatása, a disszertáció célja és a felhasznált korpusz

A diskurzusjelölők kutatása manapság igen kedvelt vizsgálati terület, azonban az elemekhez kötődő funkciók feltérképezésével és az elméleti állításoknak a tényleges nyelvhasználati adatokkal való összevetésével még kevésbé foglalkoztak a szakirodalomban. Az e szóosztályról szóló munkák is zömében vagy csupán szinkrón, vagy csupán diakrón jellegűek voltak. Kivételnek tekinthetők Bakró-Nagy Marianne (2003), Dér Csilla Ilona (2005) és Dömötör Adrienne munkái (2008a, 2008b), amelyek a *lám* (Bakró-Nagy 2003), a *mellesleg* és a *más szóval* (Dér 2005), valamint az *úgymond* (Dömötör 2008a), illetve a *hogyan mondjam* (Dömötör 2008b) diskurzusjelölők történetét a kezdetektől napjainkig mutatják be. Disszertációmmal ez utóbbi irányvonalhoz kívántam csatlakozni. Dolgozatom célja éppen ezért az volt, hogy komplex megközelítéssel vizsgáljam a diskurzusjelölőket. E komplexitás abban nyilvánult meg, hogy a jelenkori és a történeti adatokat együttesen kezeltem, s a nyelvhasználati szempontokat a nyelvtörténeti adatokra is kiterjesztettem, továbbá az elméleti megállapításoktól függetlenül a hétköznapi beszélőknek a diskurzusjelölőkre vonatkozó attitűdjeit és ezen elemek funkciójáról való tudását is teszteltem.

A vizsgálat során három diskurzusjelölő (a *hát*, az *-e* és a *vajon*) funkcióit kívántam részletesen feltérképezni, s bemutatni, hogy mikortól adatolható az elemek diskurzusjelölői használata. Közülük a mondatkezdő *hát*-hoz és az *-e* kérdő partikula tagadószó utáni helyzetéhez (*nem-e*), illetve mondatbeli többszörözéséhez (*el-e olvasta-e volna-e*) a nyelv művelő hagyománynak és az iskolai oktatásnak köszönhetően erős nyelvi megbélyegzés társul. A vizsgált elemekre vonatkozó előíró szabályok bemutatásával azt próbáltam meg kideríteni, mikortól bélyegzik meg ezeknek az elemeknek bizonyos használati körét, vagyis adataimmal a nyelv műveléstörténet gazdagításához is hozzá kívántam járulni.

A három kiválasztott diskurzusjelölő szerepköreinek a feltérképezéséhez történeti és mai szinkrón korpuszt egyaránt felhasználtam. A történeti anyag relevanciáját a fentebb megjelölt célkitűzésen (a diakrón és szinkrón szempont együttes használatán) túl az is indokolja, hogy már a kezdetektől fogva megfigyelhető ezeknek az elemeknek a diskurzusjelölői használata, azonban a nyelvtörténeti szótárakban (TESz., EWUng.) és kézikönyvekben (TNyt., MNyt.) ez a funkció hiányosan van dokumentálva. A kiválasztott elemek diskurzusjelölővé válásának a tanulmányozásához főként írott források álltak a rendelkezésemre. A diskurzusjelölők használata

elsősorban azonban az élőszó jellegzetességének tekinthető, még akkor is, ha írott formában jelennek meg, így olyan történeti korpuszra volt szükség, amely írott volta ellenére is tükrözi a beszéd jellegzetességeit (vö. Haader 2009). Ezért a nyelvtörténeti kutatásokban általánosan használt nyelvemlékek, szótárak és nyelvtörténeti munkák adatai közül azokat részesítettem előnyben, amelyek beszélt nyelvi sajátosságokra utaltak. Emellett még a történeti anyagom az 1660-as sárospataki hitvitából állt (l. Kulcsár 1999), továbbá felhasználtam a Magyar Történeti Korpusz adatbázisát (<http://www.nytud.hu/hhc/>) is, amely 1772-től tartalmaz anyagokat.

Mai szinkrón korpuszként pedig beszélgetőműsorokat és vitaműsorokat (Pro és kontra – ATV; Közhang – ATV), a Parlamenti Napló jegyzőkönyveit (Arcanum DVD könyvtár V., http://www.parlament.hu/internet/plsql/internet_naplo), a Magyar Nemzeti Szövegtár adatait (<http://corpus.nytud.hu/mnsz>), valamint internetes fórumhozzászólásokat vizsgáltam, s az eredményeket a nyelvhasználóknak ezekre az elemekre történő intuícióival és véleményeivel, valamint a nyelvművelő szakirodalom megállapításaival és az értelmező szótárak jelentésmegadásaival vettem össze.

2. A diskurzusjelölők jellemzői

A disszertáció első nagyobb részében, az elméleti fejezetben a diskurzusjelölők körülhatárolásának a nehézségeit mutattam be. Annak ellenére ugyanis, hogy a diskurzusjelölőkkel foglalkozó kutatók egyetértenek abban, hogy ezek az elemek diskurzusszegmenseket kötnek össze és pragmatikai viszonyokat jelölnek, abban már különbség mutatkozik köztük, hogy milyen terminológiával illetik a vizsgált szócsoportot és milyen elemeket sorolnak közéjük. A magyar és a nemzetközi szakirodalom terminológiai sokféleségének a felvillantása után én magam a *diskurzusjelölő* terminus használata mellett érveltem, ugyanis ezt tartottam a legsemlegesebb kifejezésnek, amely nem tartalmaz szófajra való utalást és a vizsgált jelenségek körét sem szabja szűkre, továbbá a funkcionális jellemzőkre koncentrálni. Azonban még a *diskurzusjelölő* terminus kiválasztása sem jelölte ki egyértelműen a vizsgálandó elemeket, ugyanis ezt a szakszót is eltérően használják a kutatók. A sokféle megközelítés közül disszertációmban én Bruce Fraser definícióját vettem át.

Fraser (1999: 938) a diskurzusjelölőket egy olyan két helyiértékű viszony jelölőjének tekinti, ahol az egyik argumentum (az S2) az általuk bevezetett részben található, míg a másik (az S1) a diskurzus korábbi részében, s a viszonyt a diskurzusjelölő teszi explicitté. Sokan bírálják

Fraser megközelítését amiatt, hogy nagyon szűkre szabja a diskurzusjelölők körét, ugyanis csupán a fordulókezdő pozícióban megjelenő elemeket tekinti diskurzusjelölőknek, a fordulóbelseji pozícióban lévöket viszont már nem. Továbbá azokkal az elemekkel sem foglalkozik, amelyek kapcsolatba hozhatók az igazságfeltételes jelentéssel. Ennek ellenére a funkcionális megközelítés és a diskurzusszegmensek közti kapcsolat jelzése miatt én mégis az ő alapdefiníciójához ragaszkodtam, kiegészítve azzal a két megállapítással, hogy az attitűdjelölést is fontosnak tartom a diskurzusjelölőknél, és a fordulókezdő pozíciót nem tartom kizárólagos diskurzusjelölőhelynek.

A diskurzusjelölők lényegi ismérveinek tartottam, hogy általában nincsenek hatással a megnyilatkozás igazságfeltételeire, nem befolyásolják annak a propozicionális tartalmát, azonban emocionális és expresszív funkcióval bírnak. Jelentésük procedurális (azaz műveleti), nem pedig konceptuális (vagyis fogalmi). Arról azonban már vita folyik, hogy az eltérő kontextusokban megjelenő különféle funkciókról hogyan lehet számot adni. A szakirodalomból két fő elképzelést körvonalaztam a diskurzusjelölők jelentése kapcsán: az egyik a jelentésminimalizmus, a másik pedig a jelentésmaximalizmus volt. Az előbbi szerint az elemek minimális szemantikai jelentése a feldolgozási folyamat során további jelentésekkel gazdagodik, míg az utóbbi nézet szerint az eredetileg szemantikailag gazdag jelentéssel bíró elemek elvesztik a kontextussal összeegyeztethetetlen szemantikai jegyeiket. E nézetek összebékítésére Bell (1998) megalkotta a mag/periféria modellt, amely szerint a jelölők rendelkeznek egy központi jelentéssel, ún. magfunkcióval, illetve pragmatikai instrukcióval. Az elemek ezen kívüli előfordulása periférikus. A központi funkció Bell szerint az elem legkorábbi jelentésével függ össze, amelyből az összes többi szerep levezethető. A különféle jelentésfelfogások közül a mag/periféria modellt tartottam a legalkalmasabbnak a diskurzusjelölők funkcióinak a leírására, mert alkalmazásával az elem valamennyi előfordulása megmagyarázható, s a központi instrukció a vizsgált elemek legkorábbi adataival hozható kapcsolatba.

Fontosnak tartottam hangsúlyozni azt is, hogy a diskurzusjelölők nem alkotnak szófaji csoportot, ugyanis nem grammatikai, hanem funkcionális kategóriát képeznek (vö. Dér 2009). Éppen ezért kissé nehezen lehet körülhatárolni az elemeiket, ráadásul még a szakirodalomban is vita folyik a textuális és az attitűdjelölő funkciók egymáshoz való viszonyáról. Én magam mindkét szerepkört a diskurzusjelölők sajátosságának tekintettem.

A diskurzusjelölők nem csupán szinkrón szempontból érdekesek, hanem a nyelvtörténet szemszögéből is, ezért a disszertáció következő részében a diskurzusjelölőknek mint

nyelvtörténeti adatoknak az értelmezésével kapcsolatos elméleti tudnivalókra tértem ki, érintve az adatproblémát és a grammatikalizáció kérdését. A diskurzusjelölők létrejötte ugyanis a legtöbb szerző (pl. Traugott 1999) szerint grammatikalizációnak tekinthető, amikor is az eredetileg grammatikai vagy lexikális egységek elvesztik korábbi jelentésüket és textuális, interperszonális funkciókra tesznek szert. A grammatikalizáció során implikatúrák konvencionalizálódása történik, s ezek az implikatúrák beszélői attitűdöket kódolnak. A grammatikalizációs folyamatok tettenérése azonban számos problémát vet fel. Az egyik az adat problematika: hogy mit tekintünk releváns adatnak és hogyan értelmezzük azt. A történeti pragmatika elveinek megfelelően a diskurzusjelölők legkorábbi nyomainak a feltérképezéséhez a rendelkezésemre álló írott adatokat fogadtam el legitim forrásként, azonban igyekeztem olyan korpuszokból dolgozni, amelyek írott voltak ellenére is tükrözik a beszéd sajátosságait. Továbbá osztottam azt a vélekedést, miszerint az egyöntetűség elvének megfelelően a nyelvtörténeti folyamatok okainak a megértéséhez érdemes a mai szinkrón nyelvből származó, nyelvhasználati tényezőket is figyelembe venni.

3. Az eredmények – három esettanulmány tükrében

3.1. A *hát* diskurzusjelölő története és szinkrón státusa

Az első esettanulmányban a *hát* diskurzusjelölő történetét és grammatikalizálódását nyelvhasználati tényezők figyelembevételével vizsgáltam. A legkorábbi adatoktól kezdve végigkövettem a partikula különféle használati módjait: a határozószói ('oda', 'akkor'), a kötőszói ('tehát') végül a diskurzusjelölői használatot. A diskurzusra vonatkozó információknak a jelzésére először a mondással és a kérdéssel kapcsolatos *hát*-os kifejezések adtak lehetőséget. A szóhoz tapadó beszélői attitűdök implikatúraként a szó jelentésének a részévé váltak, s így a *hát* nyomatékosítást, beleegyezést és megengedést is képes volt jelölni. Majd elszakadva ettől a kontextustól, a *hát* később már önállóan is jelezhetette a beszélőnek az attitűdjét. A rendelkezésre álló adatok elemzésekor azonban nem mindig lehetett egyértelműen eldönteni, hogy egy példában még a határozószói, illetve a kötőszói jelentése dominál-e a *hát*-nak, vagy pedig már a diskurzusjelölői funkció az uralkodó, éppen ezért tartottam fontosnak olyan korai szövegben is megnézni a *hát* funkcióit, amely a szöveg létrejöttének a körülményeit és a kontextust is tartalmazza, s adatolása megbízhatónak tekinthető. Így esett a választásom az 1660-as sárospataki hitvitára. Bemutattam, hogy a szövegben lévő, kérdésekből adatolható *hát* a szakirodalom (Juhász 1992: 776) eddigi állításától eltérően nem latinizmusnak tekinthető, hanem olyan kapcsoló

elemnek, amelybe még az eredeti 'akkor' jelentés is behelyettesíthető. Emellett azonban nyomatékosítást fejez ki, s jelzi a beszélő attitűdjét. A *hát*-ot a hitvitában csupán a térítő pápisták használták a kérdéseikben, s az elem mellett, hogy jelölte a kérdező és a megkérdezett közti ellentétet, fel is erősítette a kérdés támadó jellegét. A későbbi évszázadok adatai is az értékelő és az érzelmi többlettartalmat, valamint a nyomatékosító funkciót mutatták. Mivel a nyelvjárások jobban őrzik a nyelv archaikus jellegzetességeit, ezért a nyelvtörténeti adatokat a tájszótári információkkal és a nyelvjárási gyűjtések példáival is összevetettem. A nyomósító és retorikus használati kör mellett ezek a források is a *hát* gazdag jelentéshálózatáról adtak számot. Tovább árnyalta még a *hát*-ról eddig kialakult képet napjaink vitaműsorainak és országgyűlési beszédeinek az elemzése. Az adatok alapján megállapítható, hogy mostanra már a *hát* helyhatározói használata teljesen kikopott a nyelvünkből, az időhatározói funkció elavultnak tekinthető, a logikai viszony viszont még használatos, ám legelterjedtebb az elem diskurzusjelölői szerepe. E szerepkörben számos funkcióját dokumentáltam a *hát*-nak: használatos általános válaszjelölőként, jelezheti a mondanivaló továbbvitelét, önjavító szerepben is állhat, lehet a magyarázkodás eszköze is, illetve nyomatékosíthatja is az állítást és a felszólítást. A beszélői attitűdök közül felfokozott érzelmi állapotot képes jelölni: felindultságot, méltatlankodást és csodálkozást, erősítheti a kérdés retorikusságát, emiatt pedig udvariassági elemként (arculatóvó mechanizmusként) is funkcionálhat.

3.2. Az -e diskurzusjelölő története és mai státusa

Az -e kérdő partikula kialakulására vonatkozóan a szakirodalomban ugyan többféle nézet is létezik, ti. indulatszóból (Berrár 1957), mutató névmásból (Zaicz 2006), kötőszóból (Simonyi 1882), tagadó igetöből (Simoncsics 2003) is eredeztetik, az azonban biztos, hogy a szó etimológiájától függetlenül már a legkorábbi adatoknál is a beszélői attitűd kifejeződése érhető tetten. Az -e kérdő partikula szerepköreinek a magyarázatát nehezíti, hogy az elem egész történetét végigkíséri a partikulának a mai sztenderd pozíciótól való eltérése. A partikula szórendi helyére vonatkozóan már igen korán (Imre 1873, Simonyi 1879) nyelvhelyességi szabályokat állítottak fel, ám a normától eltérő alakok okaival és kommunikációs funkcióival a szakirodalomban sokáig egyáltalán nem foglalkoztak. A legkorábbi furcsa szórendű példák a Huszita Bibliából adathatók, s már ezekhez is kommunikációs okok köthetők, illetve az aktuális tagolással is kapcsolatba hozhatók az adatok. Az -e diskurzusjelölő funkcióinak a teljesebb

feltérképezéséhez napjaink nem sztenderd szerkezetei közül a nyelvjárási és a köznyelvi alakokat is vizsgáltam. A nyelvjárási adatok azt bizonyították, hogy az archaikusabb nyelvjárásokban a kérdő modális alapérték mellett megmaradt a partikulának a figyelemfelkeltő és kiemelő funkciója. Emiatt az érzelmileg hangsúlyozni kívánt elemhez teszik a beszélők a kérdőszót. A köznyelvi nem sztenderd adatok is változatos képet mutattak: vagy a mondat értelmileg kiemelendő eleméhez teszik a beszélők a kérdőszót, vagy pedig a szorosan összetartozónak érzett szerkezet utolsó tagja után kapcsolják. A kérdőszó vándorlása pragmatikai okokra is visszavezethető: a *nem-e* kezdetű kérdések ugyanis valójában ellentétes értelmű állításoknak feleltethetők meg, s a tagadószó után tett kérdő partikula az állítás erejét gyengíti. Így ez a használati mód akár udvariassági stratégiának is tekinthető. Emellett ennél és az egyéb nem sztenderd szórendű variánsoknál is számolni kell még a nyelvi divattal, a nyelvi játékkal és a normától való eltérés szándékával is, különösen a másodlagos írásbeliség szövegei esetén. Az *-e* kérdő partikula egy mondaton belüli többszörözése (*nem-e akartad-e volna-e megtenni-e*) pedig egyfelől túlzott nyomatékadásra, másfelől a sztenderdtől való szándékos különbözőzés igényére vezethető vissza.

3.3. A *vajon* diskurzusjelölő története és mai szinkrón státusa

A harmadik esettanulmányban szintén egy kérdőszót vizsgáltam, a *vajon* elemet. Bemutattam, hogy a szó eredetének a tisztázatlansága (ti. hogy a *vagy* kötőszóval, a *vaj* indulatszóval (Simonyi 1882), a *vall* igével (Kassai 1817, Beke 1915–1917) és a létigével (Zolnai 1893, Klemm 1923) is kapcsolatba hozták) ellenére is adatható már a kezdetektől az elem diskurzusjelölői használata. Az első adatok ugyanis olyan kiegészítendő kérdésekből származnak, ahol a beszélő attitűdjét jelölte az elem. Nem információkérésre használták a *vajon*-t a korai adatok tanúsága szerint sem, hanem a beszélőnek a mondanivalóval kapcsolatos kételkedésének a kifejezésére. Jelölhetett bizonytalankodást, töprengést, aggodást, gúnyt és megvetést is, sokszor pedig retorizálta a mondanivalót, azaz ellentétes értelmű állítássá alakította. Ez a szerepköre a későbbiekben is megőrződött. Napjaink országgyűlési beszédeit elemezve a *vajon* kérdőszónak kétféle használati körét írtam le. Egyrészt olyan kérdésekben jelent meg, amelyekre tényleges választ vártak a kérdezők, másrészt viszont retorikai kérdésekben szerepelt. Ez utóbbiak mind ellentétes értelmű állításoknak feleltek meg. S bár a kérdésnek állításként történő megfogalmazása udvariassági stratégiának tekinthető, azonban a kérdésbeli *vajon* mégis jelölte a

beszélő attitűdjét és ellentétes álláspontját. A parlamenti beszédek kommunikációs szituációjának a bemutatása is megerősítette, hogy a *vajon* diskurzusjelölő e szövegekben valójában a kompetitív stratégia szolgálatában áll, amikor nem a kételkedést és a kérdést, hanem az ellentétes értelmet jelöli.

4. A diskurzusjelölők megítélése és a hozzájuk kötődő nyelvi babonák

Az esettanulmányokban bemutatott diskurzusjelölők közül a *hát* mondatkezdő használatához és az *-e* kérdő partikula nem sztenderd előfordulásához, valamint többszörös alkalmazásához nagyfokú nyelvi megbélyegzés társul (vö. Szabó 2008). A stigmatizáció nem korlátozódik azonban csupán ezekre a nyelvi elemekre, hanem több diskurzusjelölőt is érint azáltal, hogy a nyelvművelésben és az általános iskolai és középiskolai tanári gyakorlatban sokukat funkció nélküli, kerülendő töltelékelemeknek tartják. Disszertációm következő nagyobb részében a diskurzusjelölők különböző megítéléseit és a hozzájuk kötődő nyelvi babonákat vizsgáltam. A szakirodalomban a beszéd-töltelékek tiltó és megbélyegző leírása mellett ugyan megjelent azok funkcionális magyarázata is, ám a hétköznapi beszélőkhöz csupán a megbélyegzés jutott el. A legtöbb kritika a *hát*-tal való mondatkezdést érte, ezért ennek a nyelvi babonának a gyökereit, a hiedelem mai státusát, illetve a nyelvhasználóknak erre a babonára vonatkozó, internetről gyűjtött reflexióit mutattam be. A *hát* stigmatizáltsága annak ellenére is jelen van a hétköznapi gondolkodásban, hogy a beszélők nagyon gyakran használják közléseikben ezt az elemet. Az internetes szövegekből sokféle nyelvi attitűd bontakozott ki: a nyelvi babonával való azonosulás éppúgy megjelent, mint a cáfolat és az elutasítás. A nyelvi babona a fórumhozzászólások nagy részében létező, gyakran hallott és használt példákra hivatkozva már megkérdőjeleződött, viszont az állandó emlegetés és ismétlés által mégis továbbhagyományozódik. Más esetekben a babona metanyelvi megjegyzésként épült be a közlésbe, stílusesszökké és szövegszervező elemmé vált és nyelvjátékot is létrehozott.

5. Mit jelölnek a diskurzusjelölők a nyelvhasználók szerint?

Az elméletektől és a szakirodalmi állításoktól, valamint a közvetett nyelvi adatoktól függetlenül azt is be akartam mutatni, hogy a nyelvhasználók hogyan ítélik meg a vizsgált diskurzusjelölőket (az *-e*, a *hát* és a *vajon* elemeket), mennyire gyakran és milyen szerepben

használják őket, ezért kérdőíves felmérést végeztem. A kérdőívezés során háromféle feladattípussal dolgoztam: elsőként minimálpáros mondatok felhasználásával az egyes diskurzusjelölők funkciójára kérdeztem rá, majd szövegkörnyezettől függetlenül a tipikus használati körök felől tudakozódtam, jellegzetes, saját nyelvi példát is kérve, harmadrészt pedig reflektált nyelvhasználói vélekedéseket gyűjtöttem.

Az adatközlők által a vizsgált diskurzusjelölőknek tulajdonított funkciókat részletesen, grafikonon ábrázolva mutattam be, s a kapott adatokat kétféle statisztikai próbának: a 2x2-es khinégyzet próbának és a Yates-féle korrekciós khinégyzet próbának is alávettem, a nemmel és az életkorral összehasonlítva a válaszokat. A próbák értékelésénél a szokásos 5%-os szignifikanciaszintet alkalmaztam.

A kapott válaszok nemek szerinti elosztását az indokolta, hogy a gendernyelvészeti munkák (pl. Huszár 2009) szerint különbség van a nők és a férfiak kommunikációs stratégiái közt, ezért úgy gondoltam, érdemes megnézni, hogy egy adott diskurzusjelölőhöz milyen szerepet társítanak a nők és milyen a férfiak. Előzetesen azt feltételeztem, hogy a diskurzusjelölők udvariassági stratégiaként való alkalmazása a nőknél gyakoribb, egyéb különbséget azonban nem vártam a vizsgálatból.

A minta életkor alapján való bontása pedig azért történt, mert kíváncsi voltam rá, hogy az általános és a középiskolai oktatás hogyan befolyásolja az adatközlők válaszait. Ezért 18 évnél (az iskolaköteles kor felső határánál) osztottam két részre a csoportot. Azt vártam, hogy a diskurzusjelölők stigmatizáltsága a fiatalabb válaszadóknál lesz erősebb.

A vizsgálat során az alábbi hipotézisek nyertek megerősítést:

- (i) A nyelvhasználók körében erős a vizsgált diskurzusjelölők stigmatizáltsága.
- (ii) A diskurzusjelölők emocionális, expresszív, interakciós és textuális funkcióit felismerik és használják a naiv beszélők.
- (iii) Nem és életkor tekintetében nincs szignifikáns különbség a vizsgált diskurzusjelölőknek tulajdonított funkciók közt.
- (iv) A nyelvhasználóknak a diskurzusjelölőkről való vélekedései egybeesnek a mag/periféria modell állításaival.

El kellett viszont vetnem azt a kiinduló hipotézist, miszerint a megnyilatkozások propozicionális tartalmának az érintetlenségét is érzik a beszélők, ugyanis az adatok ellentmondtak ennek a feltevésnek.

A hipotéziseket természetesen célszerű volna még nagyobb mintán tesztelni, éppen ezért

terveim közt szerepel a kutatás folytatása egyéb diskurzusjelölőket és más eljárásokat is bevonva a vizsgálatba, az intonáció szerepét is figyelembe véve. Hiszen már ez a felmérés is bizonyította, hogy a diskurzusjelölőkhöz a használati körök széles skálája tartozik, s ezek az elemek sokkal bonyolultabb és kifinomultabb jelentésárnyalatokat képesek közvetíteni, mint ami eddig az értelmező szótárakban és nyelvészeti kézikönyvekben megtalálható volt róluk. A kapott diakrón és szinkrón eredmények pedig meggyőzően igazolták a diskurzusjelölők komplex megközelítésének a szükségességét.

A tézisekhez felhasznált szakirodalom

- Bakró-Nagy Marianne 2003: *Grammatikalizálódás vagy lexikalizálódás? – lám melyik?*, Előadás, MTA Nyelvtudományi Intézet, Diakrón Kör, 2003. április 29.
- Beke Ödön 1915–1917: Finnugor mondattani adalékok, *Nyelvtudományi Közlemények* **44**, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1–34.
- Bell, David M. 1998: Cancellative discourse markers: a core/periphery approach, In: *Pragmatics* **8:4**, 515–541.
- Berrár Jolán 1957: *Magyar történeti mondattan*, Tankönyvkiadó, Budapest
- Dér Csilla Ilona 2005: Diskurzusszerveződés és grammatikalizáció, *Nyelvtudományi Közlemények* **102**, 247–264.
- Dér Csilla Ilona 2009: Diskurzusjelölők – funkcionális szóosztály? A Budapesti Uráli Műhely (BUM) 5. – SzóOSZTÁLYtalálkozó (MTA Nyelvtudományi Intézet, 2006. január 11–13.) konferencián elhangzott előadás írott, lektorált változata, elektronikusan elérhető: <http://fgrtort.nytud.hu/images/stories/bum5/DerCsillaBUM5.pdf> (utolsó letöltés: 2011. január 2.)
- Dömötör Adrienne 2008a: Az *úgy mond*-tól az *úgymondig*, Egy diskurzusjelölő elem története az ómagyar kortól napjainkig, *Magyar Nyelvőr* **132**, 37–52.
- Dömötör Adrienne 2008b: A *hogy úgy mondjam* diskurzusjelölő, *Magyar Nyelv* **104**, 427–442.
- Fraser, Bruce 1999: What are discourse markers? *Journal of Pragmatics* **31**, 931–952.
- Haader Lea 2009: Beszélt nyelvi jelenségek megismerésének lehetőségei régebbi nyelvtörténeti korokban, In: Keszler Borbála–Tátrai Szilárd (szerk.): *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban*, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 160–167.
- Huszár Ágnes 2009: *Bevezetés a gendernyelvészetbe*, Tinta Könyvkiadó, Budapest
- Imre Sándor 1873: *A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata, tekintettel az újítás helyes módjaira*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest

- Juhász Dezső 1992: A kötőszók, In: Benkő Loránd (szerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana* II/1, Akadémiai Kiadó, Budapest, 776–781.
- Kassai József 1817: *Magyar nyelv-tanító könyv, melyly a' magyar beszédnek, és írásnak szabásait megítélve, gántsolva, és meg-választva adja-elé*, Nádaskay András, Sárospatak
- Klemm Antal 1923: A lélektani magyaráztatnak a mondattanban való szerepe, *Magyar Nyelv* **19**, 111–117.
- Kulcsár Árpád 1999: A sárospataki hitvita 1660. szeptember 30.–október 1. (Forrásközlés), In: Fazekas Csaba (szerk.): *Fiatal egyháztörténészek írásai*, Miskolci Egyetem BTK Újkori Magyar Történeti Tanszék, Miskolc, 21–46., elektronikusan elérhető:
<http://mek.oszk.hu/02000/02082/html/kulcsar.htm> (utolsó letöltés: 2011. január 20.)
- Simoncsics Péter 2003: Egy uráli párhuzamosság: a nyenyec költői dikció *ngey (ngaey)* töltőeleme és a magyar -É szintaktomorféma, *Nyelvtudományi Közlemények* **100**, 238–244., elérhető:
<http://www.nytud.hu/nyk/100/simoncsics100.pdf> (utolsó letöltés: 2011. január 2.)
- Simonyi Zsigmond 1879: *Antibarbarus*, Eggenberger-féle könyvkereskedés, Budapest
- Simonyi Zsigmond 1882: *A magyar kötőszók: egyúttal az összetett mondat elmélete*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- Szabó Tamás Péter 2008: “Idegesít, mert borzalmasan hangzik”. Gimnazisták a nem önvezérelt nyelvi hibajavításról, In: Gherdán Tamás–Schultz Judit (szerk.): *Félúton 2. Az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájának konferenciája*, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Budapest, 100–109, elérhető: linguistics.elte.hu/studies/fuk/fuk06/szabo.t.p.pdf (utolsó letöltés: 2011. január 14.)
- Traugott, Elizabeth C. 1999: *From Subjectification to Intersubjectification*, elérhető:
<http://www.stanford.edu/traugott/papers/subject2intersubject.pdf> (utolsó letöltés: 2005. március 10.)
- Zaicz Gábor (főszerk.) 2006: *Etimológiai szótár, Magyar szavak és toldalékok eredete*, Tinta Könyvkiadó, Budapest
- Zolnai Gyula 1893: Mondattani bűvárlatok, *Nyelvtudományi Közlemények* **23**, 145–177.

Az értekezés témakörében megjelent publikációim

- 2006: Az *-e* kérdő partikula nyomában, In: Sinkovics Balázs (szerk.): *LingDok 5., Nyelvész-doktoranduszok dolgozatai*, Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola, Szeged, 131–153.
- 2007–2008: A *hát* diskurzusjelölő története, *Nyelvtudomány III–IV*, Acta Universitatis Szegediensis Sectio Linguistica, Szeged, 185–201.
- 2008a: A sárospataki hitvita diskurzusjelölőiről, In: Forgács Tamás–Büky László (szerk.): *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei V*, Szegedi Tudományegyetem BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged, 161–167.
- 2008b: A *hát* diskurzusjelölő partikula használata, In: Balázs Géza–H. Varga Gyula (szerk.): *Az abdukció*, Magyar Szemiotikai Társaság–Líceum Kiadó, Budapest–Eger, 180–187.
- 2008c: A *hát* diskurzusjelölő partikulához kötődő nyelvhasználati stratégia, In: Gecső Tamás–Sárdi Csilla (szerk.): *Jel és jelentés*, Kodolányi János Főiskola–Tinta Könyvkiadó, Székesfehérvár–Budapest, 289–296.
- 2009a: Partikula és/vagy diskurzusjelölő? In: Keszler Borbála–Tátrai Szilárd (szerk.): *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban*, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 304–311.
- 2009b: A diskurzusjelölővé válás folyamatáról, In: Nádor Orsolya (szerk.): *A magyar mint európai és világnyelv – MANYE XVIII.*, MANYE–Balassi Intézet, Budapest, 895–901.
- 2009c: Diskurzusjelölők a parlamenti beszédekben, In: Kukorelli Katalin (szerk.): *Hatékony nyelvi, idegen nyelvi és szakmai kommunikáció interkulturális környezetben*, Dunaújvárosi Főiskola, Dunaújváros, 168–175.
- 2010a: A parlamenti beszédek a diskurzuselemzés szemszögéből – esettanulmány a *vajon* diskurzusjelölőről, In: Gecső Tamás–Sárdi Csilla (szerk.): *Új módszerek az alkalmazott nyelvészeti kutatásban*, Kodolányi János Főiskola–Tinta Könyvkiadó, Székesfehérvár–Budapest, 250–254.
- 2010b: Mit jelölnek a diskurzusjelölők? In: Kukorelli Katalin (szerk.): *A tartalom és forma harmóniájának kommunikációja*, Dunaújvárosi Főiskola, Dunaújváros, 81–88.
- 2010c: Hogyan (ne) tanítsuk a diskurzusjelölőket, In: Zimányi Árpád (szerk.): *A tudomány nyelve – a nyelv tudománya, Alkalmazott nyelvészeti kutatások a magyar nyelv évében*, MANYE, Vol.6., MANYE–Eszterházy Károly Főiskola, Székesfehérvár–Eger, 389–396.

Az értekezés témakörében tartott előadásaim

- Az *-e* kérdő partikula nyomában, Nyelvész-doktoranduszok 8. Országos Konferenciája, Szeged, 2004. november 11–12.
- A sárospataki hitvita nyelvi elemzése – különös tekintettel a kérdésekre, A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei V., Szeged, 2007. április 26–27.
- A *hát* diskurzusjelölő partikula használata a kérdésekben, Semiotica Agriensis 5. és Ifjú szemiotikusok 5. konferenciája, Eger, 2007. október 19–21.
- A *hát* diskurzusjelölő partikulához kötődő nyelvhasználati stratégia, Jel és jelentés konferencia, Budapest, 2007. október 29–30.
- A diskurzusjelölő partikulák a kérdésekben, Nyelvész-doktoranduszok 11. országos konferenciája, LingDok, Szeged, 2007. december 6–7.
- A diskurzusjelölővé válás folyamatáról, XVIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Budapest, 2008. április 3–5.
- Partikula és/vagy diskurzusjelölő?, Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban, Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában 2., Budapest, ELTE BTK, 2008. november 11–12.
- Hogyan (ne) tanítsuk a diskurzusjelölőket?, XIX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, 2009. április 16–18.
- Diskurzusjelölők a parlamenti beszédekben, XI. Dunaújvárosi Nemzetközi Alkalmazott Nyelvészeti és Kommunikációs Konferencia, 2009. május 7–8.
- Adalékok a *vajon* kérdőszó történetéhez, A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VI., Szeged, 2009. október 14–15.
- Mit jelölnek a diskurzusjelölők? XII. Dunaújvárosi Nemzetközi Alkalmazott Nyelvészeti és Kommunikációs Konferencia, Dunaújváros, 2010. március 11–12.
- How discourse markers are born: the examples of Hungarian "hát" and "tényleg", New Developments in Linguistic Pragmatics, Łódz, Poland, 7–9. May 2010.
- A diskurzusjelölők funkciója – a nyelvhasználók szerint, XX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Debrecen, 2010. augusztus 26–28.
- A diskurzusjelölők mint nyelvtörténeti adatok, A nyelvtörténeti adat: érvény és értelmezés, MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 2010. szeptember 30 – október 1.
- A diskurzusjelölők emocionális és expresszív funkcióiról, Nyelvi funkciók – stílus és kapcsolat, Kodolányi János Főiskola, Budapest, 2010. október 18–19.

A Twitter szövegei a diskurzuselemzés szemszögéből, Kultúra és nyelv, kulturális nyelvészet – Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában 3., ELTE BTK, Budapest, 2010. november 23–24.

A diskurzusjelölők funkciói a számok tükrében, A Miskolci Egyetem BTK Modern Filológiai Intézete, a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete és az MTA területi bizottságának Nyelvtudományi Munkabizottsága tudományos konferenciája, Miskolc, 2011. január 17.

Diskurzusjelölők az internetes szövegtípusokban, XIII. Dunaújvárosi Nemzetközi Alkalmazott Nyelvészeti és Kommunikációs Konferencia, Dunaújváros, 2011. március 31.

